

25.03.1942

25. marca: začiatok holokaustu pre slovenských Židov

Diskriminácia židovského obyvateľstva patrí k tienistým stránkam dejín Slovenska v 20. storočí. Vonkajšie podmienky pre ňu vytvorila dominancia nacistického Nemecka v strednej Európe. Od roku 1939 sa začali na Slovensku prijímať zákony, ktoré rôznym spôsobom obmedzovali Židov. Paralelne s postupným vylučovaním Židov z verejného života vláda pristúpila k zásahom do ich majetkových a vlastníckych práv. Najprv sa prišlo k všeobecnej revízii hostinských a výčapníckych koncesí a následne k revízii všetkých živnostenských oprávnení. Do väčších priemyselných podnikov, obchodov a remeselných podnikov sa mohol vymenovať dôverník, pričom na podnik alebo obchod bolo možné uvaliť dočasnú správu. Postavenie židovského obyvateľstva na Slovensku sa stávalo neisté. Bolo vystavené otvorenej perzekúcii bez možnosti účinnej zákonnej ochrany.

Prvý arizačný zákon nadobudol platnosť 1. 6. 1940. Podľa neho župný úrad a ministerstvo hospodárstva mohli podrobiť revízii živnostenské oprávnenia Židov a odňať ich, ak je to vo „verejnom záujme“ alebo na „odstránenie hospodársky nezdravého vplyvu“. V prípade odňatia živnosti bolo možné nariadiť likvidáciu podniku, alebo jeho arizáciu – nútený predaj podniku nežidovskému kvalifikovanému uchádzačovi. Niektorí slovenskí vládni predstavitelia a zástupcovia hospodárskych kruhov podporovali myšlienku umožniť Židom legálne vystaňovanie zo Slovenska. Tento plán však stroskotal na získaní potrebných financií. Slovensko predstavovalo až do leta 1940 dôležitú transferovú krajinu, cez ktorú legálne aj ilegálne prechádzali Židia najmä z Nemecka a bývalého Poľska ďalej cez Maďarsko na Balkán.

Urýchlenie tempa perzekúcií Židov priniesli rokovania slovenských a nemeckých vládnych činiteľov v Salzburgu 27. – 28. 7. 1940. Vo vláde sa posilnili pozície radikálov. Vojtech Tuka prevzal post ministra zahraničných vecí, pričom ďalej ostal aj premiérom a Alexander Mach sa stal ministrom vnútra. Nemecko nebolo spokojné s pomalým tempom riešenia židovskej otázky na Slovensku. To bol jeden z dôvodov, prečo bol na Slovensko po salzburských rokovaníach poslaný úzký spolupracovník A. Eichmanna z Ríšskeho úradu bezpečnosti (RSHA) Dieter

..... Wisliceny ako poradca pre riešenie židovskej otázky. Wisliceny sa netajil tým, že
..... Židia zbavení majetku a práv by sa mali vyviezť z územia Slovenska. Vyšli vládne
..... nariadenia o súpise židovského majetku a o vylúčení Židov zo štúdií na všetkých
..... typoch škôl okrem ľudových (základných škôl). Jedným z najväčších tromfov
..... Salzburgu bolo prijatie zmocňovacieho zákona, ktorým vláda získala plné moci
..... prijať opatrenia, aby boli Židia vylúčení zo slovenského hospodárskeho a
..... sociálneho života a aby ich majetok prešiel do vlastníctva árijcov.

Zásadný prelom do arizačného procesu prinieslo nariadenie o židovských podnikoch z 30. 11. 1940, tzv. druhý arizačný zákon. ÚHÚ dostal právo nariadiť likvidáciu židovského podniku a prevod židovského podniku na nežida. Celý legislatívny proces namierený proti Židom vyvrcholil vydaním vládneho nariadenia č. 198/1941 z 9. 9. 1941 o právnom postavení Židov, známeho aj pod názvom Židovský kódex. Nariadenie bolo zostavené podľa vzoru nemeckých norimberských rasových zákonov a vzhľadom na šesťročný rozdiel od ich prijatia bolo v mnohom tvrdšie. Obsahovalo 270 paragrafov, ktoré určili pojem „Žid“ na rasovom základe, zbavili Židov majetku, občianskych práv, úplne ich izolovali od ostatného obyvateľstva, obmedzili ich voľný pohyb a všetkých starších ako 6 rokov prinútili nosiť verejne označenie – našitú žltú šesťcípú hviezdu. Pod hrozbou trestu sa zakazovalo manželstvo Židov s Nežidmi, ale aj medzi Židmi židovskými miešancami. Listové tajomstvo bolo obmedzené povinným označením poštových zásielok Židov. Kódex zachádzal až do takých absurdít ako bol zákaz držby obrazov, sôch, búst významných národných a štátnych dejateľov, gramofónových platní s národnými piesňami, štátneho znaku, vlajky, d'alekohľadov či fotografických aparátov. Kódex umožňoval získať prezidentskú výnimku, ktorá chránila pred diskriminačnými opatreniami. Proti prijatiu židovského kódexu, ktorý vychádzal jasne z rasového princípu, protestovali slovenskí katolícki biskupi, Svätá stolica a predstavitelia evanjelickej cirkvi a. v. Vydanie Židovského kódexu definitívne viedlo ku koncentrácii pauperizovaného židovského obyvateľstva. Vznikali strážené tábory a strediská, ktoré boli jednak bázou pre budúce deportácie Židov zo Slovenska. Pracovné tábory Nováky, Sered' a Vyhne mali slúžiť ako dôkaz hospodárskej prospešnosti Židov pre štát.

Myšlienka vyst'ahovania Židov nebola nová, no po stretnutí slovenských vládnych činiteľov s Hitlerom a Himmlerom 23. a 24. 10. 1941 dostala konkrétne črty. Dňa 20. 1. 1942 na tajnej konferencii v nemeckom Wannsee pri Berlíne pod vedením šéfa RSHA Reinharda Heydricha dohodla otázku tzv. konečného riešenia židovskej otázky (holokaustu) v európskom meradle a aj koordinácia celého aparátu, ktorý na nej mal participovať. Pri nemecko-slovenských rokovaníach o zvýšení kontingentu slovenských pracovných síl v Nemecku na rok 1942 slovenská strana odmietla zvýšiť počet slovenských robotníkov v Nemecku a ako náhradu ponúkla 20 000 slovenských Židov. Na rozkaz H. Himmlera sa tieto sily nedali k dispozícii nemeckému ministerstvu práce, ale RSHA.

Napriek intervenciám samotných Židov, Svätej stolice, biskupského zboru sa deportácie slovenských židov začali dňa 25. 3. 1942. V tento deň odišiel prvý transport žien a dievčat z Popradu do tábora Osvienčim. Deportovaní si mohli vziať iba osobný majetok nepresahujúci váhu 50 kg. Slovenská vláda za každého vyvezeného Žida zaplatila tzv. osídľovací poplatok vo výške 500 ríšskych mariek. Deportácie Židov boli nezákonné. Snem prijal zákon o vyst'ahovaní Židov až 15. 5. 1942. Paradoxne v čase prijatia tohto zákona bolo už zo Slovenska vyvezených takmer 40 000 Židov. Do ich zastavenia v októbri 1942 sa

vyviezlo ešte takmer 20 000 židov. Zákon o vyst'ahovaní Židov pripúšťal výnimky z vyst'ahovania. Časť slovenských Židov v čase ohrozenia hľadala záchranu v úteku do susedného Maďarska, ktoré v tom čase ešte Židov nedeportovalo. Určitú na dôležitosť deportácií zo Slovenska pre Nemecko upozornila návšteva Adolfa Eichmanna v Bratislave koncom mája 1942. Eichmann sa na rokovaníach s Vojtechom Tukom a Alexandrom Machom dohodol o zostavení tzv. rodinných transportov, išlo teda nielen o Židov, ktorí predstavovali pracovnú silu. Eichmann sa zaručil, že s deportovanými bude nemecká strana zaobchádzať slušne. Od začiatku leta 1942 prichádzali otrasné správy, podľa ktorých slovenských Židov neusadzujú na nových územiach, ako to tvrdili oficiálne nemecké miesta, ale ich systematicky nasadzujú na otrocké práce a vyvražďujú. Dňa 20. októbra 1942 bol zo Slovenska vypravený posledný transport so Židmi. Z územia Slovenska bolo deportovaných od 25. 3. 1942 do 20. 10. 1942 celkovo 57 628 židov. Väčšina z nich zahynula. Najviac slovenských Židov, asi 24 000, zahynulo v tábore Sobibor na dnešných poľsko-ukrajinských hraniciach, ostatní boli vyvraždení v Osvienčime, Treblinke, Majdanku a v ďalších táboroch. Podľa oficiálnych údajov na Slovensku ostávalo po zastavení deportácií k 1. 1. 1943 ešte 21 519 židov (z toho 2 574 v pracovných táboroch). Ak k nim prirátame Židov, ktorí žili v ilegality, ich počet dosahoval asi 24 000 osôb. Slovenská vláda po zastavení deportácií výraznejšie čelila rastúcemu nemeckému nátlaku na ich obnovenie. Požadovala vyslanie komisie, ktorá by preskúmala podmienky, v akých Židia žijú. Na Slovensko prichádzali na jar 1944 Židia z Maďarska, ktorých tam v tom čase kruto prenasledovali.

Zásadne nová situácia nastala na Slovensku po príchode nemeckej armády 29. 8. 1944 a následnom vypuknutí povstania. V ťažkom období prítomnosti nemeckej armády a bezpečnosti na Slovensku sa šanca Židov na záchranu výrazne zmenšila. Časť z nich odišla na povstalecké územie, kde prestalo platiť protižidovské zákonodarstvo. Bojaschopní muži v odhadovanom počte 1 566 osôb bojovali v partizánskych oddieloch. Nemecké vojenské a bezpečnostné zložky mali v tom čase na Slovensku hlavné slovo v ťažkom rozhodnutí židovskej otázky na Slovensku. Židov často priamo likvidovali v rámci bojových akcií. Takto ich zahynulo asi 1 000. Bývalý pracovný tábor v Seredi bol zmenený na koncentračný tábor s tvrdým režimom, z ktorého odchádzali transporty do nemeckých vyhladzovacích táborov. Nemecká strana prikočila 30. 9. 1944 k deportácii Židov zo Slovenska. Od konca septembra 1944 do konca marca 1945 bolo zo Slovenska deportovaných asi 13 500 židov, z ktorých asi 10 000 zahynulo. Celkovo v období 1942 – 1945 zahynulo v rámci holokaustu asi 68 000 Židov z územia vtedajšieho Slovenska. Časť Židov sa vďaka nesmiernej obetavosti časti slovenského obyvateľstva podarilo ukryť. Asi 44 000 Židov, žijúcich na južnom Slovensku, ktoré od roku 1938 patrilo Maďarsku, bolo v roku 1944 deportovaných do nacistických koncentračných táborov. Celkové obete Židov z celého územia dnešného Slovenska, teda aj s južným Slovenskom, dosiahli asi 105 000 osôb, čo predstavovalo asi 77 % židovskej populácie pred začiatkom vojny.

Prof. Mária Tonková, Prof. Róbert Letz, Prof. Anna Bocková

References: